

LEV TOLSTOY

HACI MURAD

Tərcüməçi:
Mustafa Əfəndiyev

qanun nəşriyyatı

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

ХАДЖИ-МУРАТ

Çar Rusiyası Qafqazı ilhaq etsə də, bölgə xalqları işğalçılarla mübarizəni davam etdirir. Ruslara qarşı döyüşən Hacı Muradla Şeyx Şamil arasında düşmənçilik yaranır və həqiqi düşmən bu ixtilafdan yararlanmaq istəyir. Son nəticədə Hacı Murad işğalçıların tərəfinə keçir...

Halbuki Lev Tolstoyun 1904-cü ildə yazdığı “Hacı Murad” povestinin qəhrəmanı ilk səhifələrdə belə səciyyələndirilir: “Dağlarda hamı Hacı Muradı tanıyır, rus donuzlarını necə döyməsini hamı bilirdi...”

S

Mən kövşənlərin arası ilə evə qayıdırdım. Yayın tən ortası idi. Ot çalınıb qurtarmışdı. Bugünə-sabaha çovdar biçini başlanacaqdı.

İlin bu fəslinin özünəməxsus gözəl çiçəkləri olur: qırmızı, ağ, çəhrayı, ətirli yonca gülləri, sırtıq qızçiçəkləri, kənarları dümağ, ortası sapsarı, tünd qoxulu “məhəbbət” gülləri, bal iyli qızılı vəzərəklər; zanbağa oxşar ağ, bənövşəyi uzunsaplaq zəngçiçəkləri; yerə yaprımış noxud gülləri; sarı, qırmızı, çəhrayı, bənövşəyi yaraşıqlı skabiozlar; üstü azacıq çəhrayıya çalan yumşaq tükli, xoş rayihəli bağayarpağılar; səhər-səhər – cavanlığında və günəş altında tox-göy, axşamtərəfi – qocalıq çağı isə maviləşən və get-gedə qırmızıya çalan güləvərlər; badam iyi verən, zərif, tez solan sarı sarmaşiq gülləri...

Mən əlvan çiçəklərdən böyük bir dəstə düzəltdikdən sonra evə tərəf üz qoymuşdum ki, birdən yolun qırağındakı çökəkdə gözəl moruğu çiçəyi olan bir ayıpəncəsi kolpanı gördüm. Bizdə qanqalın bu növünə “tatar” deyirlər. Ot çalını zamanı kəndlilər ona toxunmamağa çalışaraq yalnız ətrafını biçirlər. Əgər bilməyib kəssələr, dəryazın burnunda götürüb otun içindən qırağa atırlar ki, əl-ayağa batmasın. Birdən ağıma gəldi ki, bu ayıpəncəsini dərib topladığım çiçəklərin ortasına qoyum. Çökəyə endim, çiçəklərdən birinin ortasına sancılaraq süst düşüb şirin-şirin mürgüləyən tükli torpaq arısını qovub, ayıpən-

cəsini üzməyə başladım. Lakin bu o qədər də asan iş deyildi: saplağının tikanlarla örtülü olması və bu tikanların əlimə sarıdığı dəsmalın üstündən belə barmaqlarıma batması bir yana dursun, saplağın özü ağlasığmaz dərəcədə möhkəm idi, onu lif-lif eləyib qopardana kimi beş dəqiqə əlləşməli oldum. Nəhayət, mən çiçəyi üzüb qurtaranda saplaq artıq didik-didik idi, çiçək özü isə əvvəlki kimi tərəvətli, əvvəlki qədər gözəl görünmürdü. Bundan başqa, o öz qabalığına, yöndəmsizliyinə görə dərdiyim zərif güllərə yaraşmırdı. Mən yalnız öz kökü üstündə qəşəng olan bu çiçəyi əbəs yerə məhv etdiyimə təəssüflənərək onu yerə atdım. “Bundakı enerjiyə, bundakı həyat gücünə bir bax! – deyə mən, çiçəyi qoparırkən çəkdiyim əziyyəti yenidən xatırlayaraq düşündüm. – Necə də inadla qorunurdu, həyatını necə də baha qiymətə təslim etdi!”

Mən keçən ildən xama qoyulmuş, indi isə təzəcə şumlanmış tarlanın ortası ilə uzanan tozlu qaratorpaq yolla gedirdim. Tarla mülkədarı idi, o qədər böyük idi ki, yolun hər iki tərəfindən tutmuş ta qabaqdakı yalı aşana kimi hamar şumlanmış, lakin hələ malalanmamış qara torpaqdan başqa heç nə gözə dəymirdi. Yer yaxşı sürülmüşdü. Nə bir ot var idi, nə də başqa bir göyərti, hər tərəf qapqara idi. “İnsan nə qədər dağıdıcı, nə qədər qəddar bir məxluqdur, o öz həyatını təmin etmək üçün nə qədər canlı varlıqları, bitkiləri məhv etmişdir”, deyə mən düşündüm və qeyri-ixtiyari olaraq nəzərlərimlə bu ölü, qara sahədə həyatdan bir nişanə axtardım. Qabaqda, sağdan yolun üst tərəfində gözümə bir kol dəydi. Yaxınlaşarkən bunun bayaq çiçəyini əbəs yerə dərib, sonra da atdığı “tatar”dan biri olduğunu gördüm.

“Tatar” kolpanı üç zoğdan ibarət idi. Onlardan biri ortadan qoparıldığından qalan hissəsi kəsik biləyi xatırladırdı. O biri iki zoğun hərəsinin üstündə bircə çiçək var idi. Bu çiçəklər, görü-

nür, əvvəl qırmızı imişlər, lakin indi qaralmışdılar. Zoğun biri sındığından, yarısı ucundakı çirkli çiçəklə birlikdə sallana qalmışdı. Digəri isə qara torpağa batıb bulaşmasına baxmayaraq, hələ də öz qamətini şax saxlaya bilmişdi. Görünür, kolun üstündən təkər keçmişdi. Təkər keçəndən sonra yenidən qalxıb dirçəldiyindən indi bir qədər yana əyilmişdi. Lakin hər halda yerə sərili deyildi... Sanki onun bədəninin bir hissəsini qopartmış, içalatını çölə tökmüş, qollarını vurub yerə salmış, gözlərini çıxartmışdılar. Lakin o, hələ sağ idi, o, ətrafındakı onun kimi milyonlarla bitkiləri məhv etmiş insana can verməmişdi.

“Gücə bax! – deyə düşündüm. – İnsan hər şeyə qalib gəldi, say-sız-hesabsız otları tələf etdi, bu isə hələ də təslim olmamışdır”.

Birdən keçmiş zamanlarda Qafqazda baş vermiş qəribə bir əhvalat yadıma düşdü. Bunun bir hissəsini mən öz gözümlə görmüşəm¹, bir hissəsini başqalarından eşitmişəm, bir hissəsi isə təsəvvürümün məhsuludur. Xatirəmdə və təsəvvürümdə canlanan həmin hadisə budur.

¹ Povestdə təsvir olunan hadisələr 50-ci illərin əvvəllərinə təsadüf edir. Tolstoy bu vaxt Qafqazda yaşayırdı.

I fəsil

Min səkkiz yüz əlli birinci ilin axırları idi. Soyuq bir noyabr axşamı Hacı Murad ətirli təzək tüstüsünə bürünmüş “Mah-kənd” adlı nadinc çeçen auluna daxil oldu.

Müəzzinin zil azan səsi yenicə kəsilmişdi. Təzək tüstüsünün xoş iyi duyulan təmiz dağ havasında, arı şanı kimi bir-birinin böyrünə sıxılmış daxmaların həyətlərinə girən mal-qaranın böyürtüsü, qoyun-quzunun mələşməsi, bir-birilə nə barədəsə mübahisə edən kişilərin hay-küyü, aşağıdan, bulaq başından arvadların, uşaqların səsi aydın eşidilirdi.

Hacı Murad Şamilin naibi idi. O öz igidliyi ilə şöhrət qazanmışdı. Həmişə bir yerə gedəndə yanınca xüsusi bayraq götürərdilər. Ətrafında onlarca igid mürid at oynadardı. İndi isə onun yanında bircə müridi var idi. Üz-gözünü başlıqla sarımışdı, bərk-bərk büründüyü yapıncının altından tüfənginin ucu görünürdü. O, mümkün qədər az diqqət cəlb etməyə çalışır, qara iti gözlərini yolda rast gəldiyi adamların üzünə ehtiyatla zilləyərək onları diqqətlə nəzərdən keçirirdi.

Aulun ortasına çatanda Hacı Murad meydana tərəf uzanan küçə ilə getməyib, atının başını sol cinahdakı dar döngəyə çevirdi. Dağın ətəyində qazılmış ikinci daxmaya çatanda atı saxlayıb

oyan-buyana göz gəzdirdi. Daxmanın dəhlizində heç kim görünmürdü, ancaq damda, təzəcə şirə çəkilmiş tüstü bacasının dalında kürkə bürünmüş bir adam uzanmışdı. Hacı Murad daxmanın damında uzanan adamı qamçının sapı ilə tərpedib astaca səslədi. Kürkün altından qoca bir kişi qalxdı. Onun başında gecə papağı, əynində kirdən işıldayan, cırıq arxalıq var idi. Qocanın kirpiksiz gözləri qızarmış və bulaşmışdı. O, göz qapaqlarını bir-birindən yaxşı aralamaq üçün gözünü tez-tez qırırdı. Hacı Murad: “Salaməleyküm” deyib üzünü açdı.

Qoca Hacı Muradı tanıyıb:

– Əleyküməssalam, – deyə dişsiz ağzını açaraq gülümsədi, bir əlini yerə, digərini arıq dizinə söykək verib qalxdı və bacanın yanındakı taxtadaban başmaqlarını ayağına keçirtməyə çalışdı. Nəhayət, buna müvəffəq olandan sonra tələsmədən qırıxıq kürkünü geyindi və dama söykənmiş nərdivandan tuta-tuta dal-dalla aşağı enməyə başladı. Qoca həm geyinəndə, həm də nərdivanla düşəndə dərisi qırıxlarla örtülmüş, gündən yanıb qaralmış nazik boynunu oyan-buyana əyə-əyə başını bulayır, dişsiz ağzını hey nırçıldadırdı. Həyətə enəndən sonra o, qonaqpərvərlik əlaməti olaraq bir əli ilə Hacı Muradın atının cilovundan, o birisi ilə sağ üzəngidən yapışdı. Lakin tez atından yerə sıçrayan qıvrıq və güclü mürid qocanı kənar edib özü üzəngidən yapışdı.

Hacı Murad atdan düşdü və yüngülcə axsaya-axsaya dəhlizə getdi. Bu vaxt qapı açıldı, içəridən on dörd-on beş yaşlı bir oğlan uşağı qaçaraq çıxıb dayandı və dəymiş qarağatı andıran qara parlaq gözlərini təəccüblə gələnlərə zillədi.

– Qaç məscidə, atanı çağır, – deyə qoca ona əmr etdi, sonra Hacı Muradı qabaqlayaraq daxmanın yüngül qapısını cırıltı ilə açdı. Hacı Murad otağa girərkən içəri qapıdan orta yaşlı, nazik, arıq bir arvad çıxdı. Onun əynində göy çaxçur var idi, sarı